

**Ha emelt fővel távozol vagy
arcra esel:**

**így is, úgy is példa leszel
az ittmaradóknak...**

(Illyés Gyula: Törmelékről törmelékre)

XLVI. évf. 1991. VI. 28.

26. szám

**804 A SZÁMHÚZÁSOK
TÖRTÉNETE**

Pálffy István

**806 SZÉCHENYI-DÍJASOK –
A MUZSIKA RÉGÉSZE –
BESZÉLGÉTES
VARGYÁS LAJOSSAL**

Kardos István

**808 ELSÜLLYESZTETT
SZÉN-DIOXID?**

Fodor L. István

**810 TELEPÁTIA
RACIONALITÁSON
INNE ÉS TÚL –
EGY JELLEMZŐ KÍSÉRLET**

Vassy Zoltán

**812 SEJTOSZTÓDÁST GÁTLÓ
ENZIMEK?**

812 A BIBLIAI JÓZSEF

Raj Tamás

**816 BESZÉLŐ KÉPEK –
„ELVONULT A HADNÉP”**

Barabás Zoltán

**820 AMIRŐL BESZÉLNEK –
MARSHALL-TERV HELYETT**

Pásztori Veronika

**HOGYAN ÁLLT TALPRA
EURÓPA?**

**822 SZÉCHENYI-VETÉLKEDŐ
FIGYELMÉBE AJÁNLJUK**

824 A TUDOMÁNY VILÁGA

**827 LAPUNK ELSŐ FÉLÉVI
BETÜRENDES
TARTALOMJEGYZÉKE (1–26.
szám)**

**830 GOMBANAPTÁR –
GALÓCA**

Dr. Rimóczi Imre

**831 NEVEK AZ UTCÁN –
LÖVÖLDE TÉR**

Buza Péter

**A HÁTLAGON –
HAJÓORRDISZ**

Kecskés László

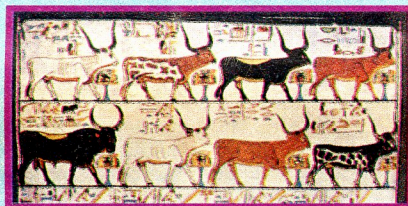
*Már túl vagyunk a kétszázmillión,
hódít a lottószenvédély. Vajon mióta
és miért sikeres játék a lottó? (804. o.)*

*Ha bizonyosak volnánk abban, hogy
Gellért korában azt a legendabeli dalt
csak munka közben énekelték, mun-
kadálnak nevezhetnénk. De így?
(806. o.)*

*Egyre nő a Földünk légkörébe bo-
csátott CO₂ tömege, s annak éghajlati
kockázata. „Semlegesítésére” ígére-
tes lehetőség a CaCO₃ formájában va-
ló tárolás – az óceánok mélyén.
(808. o.)*

*Ha egy pénzérme hétszer egymás
után ugyanarra az oldalára esik, van
aki azt mondja, véletlen, és van aki
azt: csalás. (810. o.)*

*Habár a tirozin-foszfátáz enzimeket
már a hatvanas évek végén fölfedez-
ték, csak most derült fény arra, hogy
kulcsszerepet játszanak a sejt-
osztódás és a rákkeltés szabályozásá-
ban. (812. o.)*

*És íme, feljött a Nílusból hét tehén,
szépek és kövérek... (812. o.)*

*Fölégetett erdők, olajjal, kerozinnal
szennyezett vizek, szétdőlt legelők,
romba dőlt épületek... (816. o.)*

*Az újrakezdés föltételei a mai Kelet-
Európában még rosszabbak, mint vol-
tak a második világháború utáni Nyu-
gat-Európában... (820. o.)*

*A gyilkos galóca halálosan mérge-
ző, közeli rokona, a császárgomba vi-
szont egyike a legízletesebbeknek.
(830. o.)*

CÍMKÉPÜNK

Bojtár Ottó felvétele Elvonult a had-
nép című cikkünkhöz

**A következő számunk
tartalmából**

- A stressz és a magas vérnyomás ●
- Tulajdonosi tudat a természetvéde-
lemben ● Miért védjük az erdőt?
- Racionalitáson innen és túl, 3. rész ●
- Régészeti ásatások Mexikóban ● A
nád különös „tüskéi” ● Lapozgató ●
- Hasznos tudnivalók ● Kutatóműhe-
lyeinkből ● A tudomány világa

Cikkeinkben csillag jelzi azokat a kifejezéseket és neveket, amelyek a kislexikonban szerepelnek.

ANIZOTROP: minden olyan test, közeg stb., amely a különböző irányokban geometriailag, fizikailag vagy kémiai módon viselkedik. ~ok a kristályos anyagok. (A tudomány világa)

DERMATOLÓGUS: bőrgyógyász. (A tudomány világa)

IZOTRÓP: olyan alakzat, közeg, tér vagy erőter, amelynek geometriai, fizikai és kémiai tulajdonságai minden irányban egyenlőek. ~ például a gömbfelület, a nyugvó ponttöltés elektromos tere, az üveg (szemben a kockával, a hengerfelülettel, a mágnesű terével, a kvarckristállyal). Ellentéte az anizotróp anyag. (A tudomány világa)

KLÍRINGUNIÓ: a kereskedelemben a követelések és tartozásoknak bankátutalással, készpénzfizetés nélkül való elszámolása, elszámolási rendszere. (Hogyan állt talpra Európa?)

MICÉLIUM: a gombaforma, azaz hifák összessége. Belőle épülnek föl a gombák tenyésztése, illetőleg szaporítószere. A hifákat csőszerű sejtfonalak alkotják, amelyeknek fala főképp kitinből, bizonyos gombáké cellulózból áll. (Gombanaptár)

VÉLETLENSZÁM-GENERÁTOR: olyan mechanikus vagy elektronikus berendezés, amelynek segítségével számsorok állíthatók elő. Azok tagjai véletlenszerűen következnek egymás után, tehát közöttük semmiféle előzetesen meghatározott vagy a választás során létrejövő kapcsolat nincs. (Racionalitáson innen és túl)

- Professzor úr, a népzene kutatókat a muzsika régészeinek tekintik, hiszen a népzeneben elsősorban a múlt értékeit keresik és mutatják fel.

- A népzeneben nagyon régi, több száz, sőt több ezer éves motívumok és stílusok élnek; ezek után kutatva valóban régésznek számíthatunk. Ám van benne egy másik, harminc-negyven éve még elevenen élő réteg is. Ha ezt tárjuk fel, már nem régészek, hanem az akkori élet kutatói vagyunk. De a népzene egészét tekintve csakugyan inkább régésznek nevezhetünk bennünket.

- A népzene többnyire évszázados életelményeket fejez ki. Mennyiben köthető - kötődik - a jelenhez?

- A népzene művészet, tehát műalkotásokat hoz létre, s ilyen értelemben bármely kortól független. Ahogyan az írásos kultúrák műalkotásait, ugyanúgy ezeket is a történeti korszakoktól függetlenül szemléljük. Nem ókori, nem középkori vagy barokk alkotásokat látunk bennük, hanem az emberi önkifejezésnek, az emberi szépségnek a megvalósulását élvezzük.

- Követi-e a népzene a társadalmi változásokat, vagy pusztán mint hagyomány él? A múlt század végi, századunk eleji agrárproletár-mozgalmak dalaira gondolok. Vajon ezek is népzenenek számíthatnak?

- Ezek a dallamok nem a népköltészet termékei, hiszen alkotóik fél lábbal már az írásos kultúrában éltek. Politikai kultúrájuk volt, s olyan dallamokat és szövegeket vettek át a korabeli politikai mozgalmakból, amelyeket írásos műveltségben élő emberek alkottak. Az idők folyamán természetesen a parasztság is merített a magas kultúra termékeiből, ám ezeket a motívumokat a maga érzésvilágának kifejezésére használva alakította át; itt már népkultúráról, népdalról, népművészetről van szó. A magas műveltségből átvett különféle zenei elemeket a nép összeolvasztotta a népzenevel; így alkotta meg a XIX. század fordulóján - körülbelül 1870-1880 és 1900 között - azt az új stílust, amely szinte máig él.

- Lépjünk egy kicsit vissza a történelembe. Majdnem egyszerre születtek a protestáns korálok és a parasztháborúk dalai...

- Számos olyan, tág körben elterjedt dalunk van, amelyet az összehasonlító kutatás középkori egyházi dallamokra vezetett vissza. Például a *Bújosik az árva madár* dallamában - persze, erősen módosult formában - a *Veni Creator Spiritus* dallama ismerhető fel.

- Hogyan kapcsolódott az egyházi zene a népzenehez? Mennyiben befolyásolta fejlődését, hogyan épült bele? Egyáltalán: szétválasztható-e, mondjuk, a népzene és az egyházi zene a népében?

- Itt két kérdésről van szó. A népeket - legalábbis mi, akik népzenevel és zenetudománnyal foglalkozunk - nem nevezzük népköltészetnek, mert nem a nép alkotta őket. Azok az egyházi énekek, amelyek valamikor a nép körében elterjedtek, s amelyeket ma már csak a nép tart fenn színhagyomány alapján, félig népköltészetnek, félig egyházi zenének tekinthetők. Más kérdés az egyházi zenének a népzene tette hatása. Nemcsak a középkori egyházi zene hatott; hatott minden századnak akár egyházi, akár világi zenéje. Itt van például az úgynevezett átalakult szapphikus, a Szapphó költészetéből ismert forma, amely nagyon gyakori a nép között. A szapphikus eredetije három hosszú sor egy bizonyos szótagszámmal, utána egy lezáró rövid. Ez a XV-XVI. században - már az egyházi zenei gyakorlatban - a következőképpen alakult át: lett két egyforma dallamú, egyforma szótagszámú hosszú sor, utána harmadiknak egy ismét két sorból összetett (vagy motívumismételtető) sor jött, amely szintén hosszú, de nevezhetjük két rövid sornak is, aztán a végén egy rövid. Ez az átalakult szapphikus a XVI-XVII. századi magyar egyházi zenének több szerzeményében kimutatható, s a nép körében oly eleven maradt - persze világi szövegekkel -, hogy egészen a XIX. század végéig alakultak ilyen formájú dallamok. Tehát hatott az egyházi zene is, ha más-képp nem, formailag.

- Gondolom, ennek prózai vonzata is van, hiszen a népeinkben egy nagy prózai műnek a hatása is megmutatkozik, nevezetesen a Bibliáé.

- Ez már szövegprobléma. Foglalkoztam ugyan a népdal, a ballada, sőt a lírai népdal szövegével is, de a bibliai hatásokat nem vizsgáltam.

Az utóbbi években érezhetően erősödött hazánkban a nemzeti azonosságtudat, s megnőtt a népi kultúra értékei iránti érdeklődés.

Egyre nagyobb megbecsülés övezi a népi kultúra kutatóit.

A népzene kutató dr. Vargyas Lajost ez évben Széchenyi-díjjal tüntették ki életművéért.

A tudóst lakásán kerestük fel.

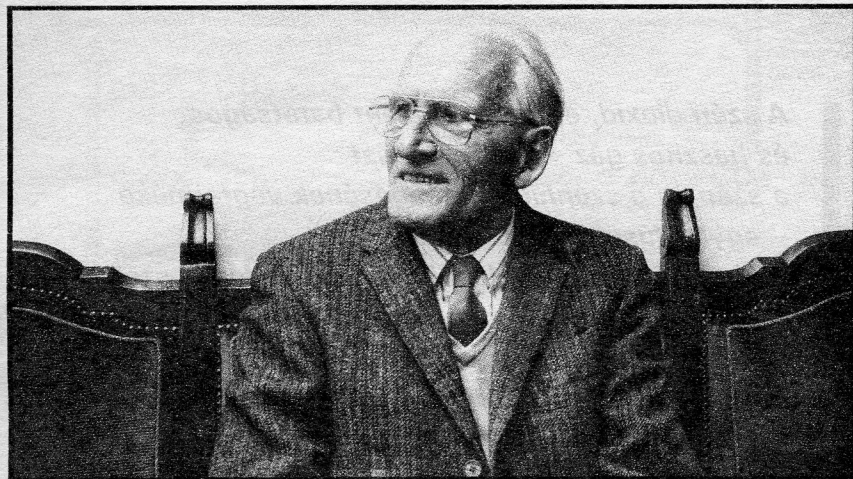
- Milyen helyet foglalnak el a népzeneben a székelyek körében különösen gyönyörű siratóénekek?

- A *sírató*val az egyik legkorábbi és legelismertebb - legalábbis Kodály igen nagyra értékelte -, *Ugor réteg a magyar népzeneben* című tanulmányomban foglalkoztam. A *sírató* a magyar népzene legrégebbi rétege, a vogulok, az osztjákok és a magyarok együttélésének az idejéig biztosan visszavezethető. A *sírató* rögtönzött műfaj, de sem zeneileg, sem szövegeiben nem kezdetleges, és ebben az ősi formában élt egészen a legújabb időkig. Az egészen öreg asszonyok talán még ma is tudnak és énekelnek ilyen rögtönzött *sírató*dallamokat. Húsz évvel ezelőtt jelent meg a *Magyar Népzene Társasíratókötete*; ebben az egész nyelveterről sikerült összeszedni ennek a stílusnak egyfelől a fejlettebb, másfelől a legrégebb, legfejletlenebb, kétsoros formáját is. A temetéshez általában nagyon régi hagyományok kapcsolódnak, ezért őrizi meg a halottkultusz a legősibb népi szokásokat. A *sírató*ban - mint szövegműfajban, de különösen a dallamában - több ezer éves *ugor réteg* maradt fenn mindmáig. Ha a népzene kutatást zenei régészetnek tekintjük, nos, talán ez a kötet ennek a régészeti munkának a legklasszikusabb és a legmélyebb múltat felmutató eredménye.

- A síratóénekek tehát körülbelül a munkaénekekkel egykorú? Hiszen munkaénekek már Gellért püspök idején léteztek.

Beszélgetés Vargyas Lajos népzenekutatóval

Bojtár Ottó felvétele

- Nem. Nem tudhatjuk, mit énekelt az a legendabeli parasztlány. Munkadal nem maradt fenn. Itt-ott följegyeztek ugyan különféle „munkadalokat”, például kőfejtőtől, de azok merőben töredékes dolgok, és semmi közük a siratóhoz. Munka közben gyakran énekelnek az emberek, főképp az asszonyok, de hát ez még nem munkadal. Ha bizonyosak lennénk abban, hogy Gellért korában azt a legendabeli dalt *csak* munka közben énekelték, akkor munkadalnak nevezhetnénk. De így? Az az asszony akármit énekelhetett.

- **Ez tehát csak legenda?**

- Legenda. Tévedés, önkényes megállapítás. Számtalanszor hallottam, még szakembertől is, hogy munkadal, csak azért, mert a lány munka közben énekelte. Ez nem igaz. Egyáltalán nem tudjuk, hogy munka közben kötelező lett volna csak munkadalt énekelni.

- **Vajon hogyan érintik a népzene-kutatások és az ezzel szorosan összefüggő variálható feldolgozások a népzene tisztaságát? Negatív vagy pozitív értelemben hatnak rá?**

- Úgy vélem, semmiféleképpen nem hatnak rá. A feldolgozás - magas rendű műzene lévén - már nem hat a népre. Nem hiszem, hogy bármiféle változat létrejöhett volna azáltal, hogy a feldolgozásokat a rádióból vagy más úton megismerte a falu lakossága.

- **A népzenenek vannak sajátos megjelenési formái is, például az amerikai countryzene. Ez vajon mennyiben hordoz magában régi**

népzenei elemeket? Vagy valami egészen új zenéről van szó?

- Az amerikai tömegzenében gyakran fölfedezhető a különféle amerikai népek zenéjének a hatása. De igen régi és nagyon értékes népi hagyományok is éltek itt. Például az Appalache-hegységben olyan ősi és tiszta ötfokú zenét gyűjtöttek angol kutatók, amely csak a magyar pentaton dallamok ötfokúságával vethető össze. Ez, persze, más jellegű ötfokúság, de mindenesetre a középkorra visszanyúló népi hagyományt jelent. Hogy most is él-e még ez a hagyomány, nem tudom; az Appalache-hegység akkoriiban is nagyon elzár terület volt. Az amerikai divatzenét inkább a négerék és az alsóbb néposztály körében kialakuló városi lét hatása hozza létre.

- **Sokan a pop-rockban is régi népzenei elemeket vélnek fölfedezni...**

- Én ezt már nem népzeneinek, hanem tömegzenének vagy a magas rendű zene alatt élő divatos zenének nevezném. Ilyen mindig volt, a mazurkától a keringőig. Nem hiszem, hogy a pop vagy a rock olyan színvonalú zenét fejlesztenek ki magából, mint amelyet Strauss ért el a keringőiben. De nincs kizárva, hogy az effajta tömegzenei mozgalom egyre jobb és igényesebb alkotókat tud majd magához vonzani. Ha mást nem is, annyit mindenesetre elért, hogy legalább kiszorítja azt a teljesen elvont és egyre szűkebb érdeklődési körre visszaszoruló zenét, amelyet ma „modern magas zené”-nek nevezünk.

- **Professzor úr, milyen módszerrel dolgozik a népzenekutató, aki több szakma szempontjából is vizsgálja kutatása tárgyát?**

- Ha valami érdekelt, mindig arra törekedtem, hogy teljesen megismerjem: milyen az a jelenség, miért ilyen, hogyan vált ilyenné. Vagyis részletes elemzést végeztem, hogy világosan lássam a problémákat. A megoldáshoz pedig történeti és összehasonlító módszerrel igyekeztem eljutni. A legjobb példa erre talán a balladakutatásom, amelyet jelentéktelen magyar és gazdag, de javarészt már elavult nemzetközi kutatás után kezdtem el. Hogy az egymás után föltáruló problémákat meg tudjam oldani, egyre újabb megújabb nemzetközi anyag felkutatására kellett vállalkoznom, mígnem végül a magyar összkutató helyett egy teljes európai műfaj történet lett az eredmény. Így született meg *A magyar népballada és Európa* című könyvem.

Mindig az egész élet érdekelt. Sohasem kezdtem erőszakosan „faggatni” az adatközlőimet, hagytam, hogy minél szabadabban nyilatkozzanak meg. Így lett *A falu zenei élete* című könyvem valóságos zenei szociográfia. A történeti érdeklődés pedig már az egyik legkorábbi tanulmányomban, az említett *Ugor réteg a magyar népzeneben* címűben elvezetett az őstörténetig. De - lévén nem csak népzene-, hanem néprajzkutató is - a folklór más elemeiből szintén eljutottam őstörténeti eredményekhez. A magyar versritmus nehéz problémájának a földterítésében nyelvézeti, népköltészeti és irodalomtörténeti ismeretek segítettek. Tehát mindig több tudomány szak ismereteit egyeztetve dolgoztam.

- **Ön eddig tizennyolc könyvet írt, pontosabban húszat; kettő most van nyomás alatt. Mivel kíván foglalkozni a közeljövőben?**

- Remélem, hamarosan sikerül kiadni a már tíz éve leadott kéziratomat: ez lenne a Magyar Népzene Tárának nyolcadik kötete. Egyelőre nincs rá pénz, de már lemásolták a kottáit, a szövegét lefordították angolra, egyszóval, meglehetősen sokat költöttek rá. Ezzel kell majd még foglalkoznom, ezt kell korigálnom. Leadtam már Kodály hátrahagyott műveinek a második kötetét is - ez hamarabb jön, mert a Szépirodalmi Kiadó csinálja. Sajnos, a korrekciók elég sok időbe telnek. Egyébként mindig van időszerű feladatom, gyakran felkérnek előadásokra. S egyre jobban érdekelnek a népzene őstörténeti vonatkozásai; mostanában főként ezekkel foglalkozom.

Kardos István